

Så hanterar du kränkningar i skolmiljö

Av: **Petter Svensson** i samarbete med Karnov Group

Jan Melander, som bland annat varit verksam som hovrättsjurist, är en av Sveriges främsta experter på skoljuridik och juridisk metodik. Han började intressera sig för juridiska frågor kopplade till skolans värld i samband med att han undervisade på rektorsprogrammet.

-Jag upptäckte att många rektorer och skolledare befann sig i en värld av juridisk otrygghet och att det påverkade rättssäkerheten för många, många barn. Kränkningar kännetecknas av att lagstiftningen är vag, förarbetena är inte särskilt välskrivna i många delar vilket skapar en stor rättslig oklarhet på flera sätt, till exempel vad gäller nätkränkningar som ju också interagerar med yttrandefriheten i grundlagen och liknande. Om man kombinerar dessa faktorer med att det ska hanteras av praktiker som oftast inte har något juridiskt stöd och som ofta är utsatta för tryck från olika håll – DO, JO föräldrar, skolinspektionen, och granskningar – finns det en stor risk att man som ansvarig fattar felaktiga beslut, säger Jan Melander.

Har du koll på de mest grundläggande frågorna som handlar om kränkningar inom skolan? Jan Melander reder ut vad en skola bör göra när misstankar uppstår om att det förekommer kränkningar.

1, Till att börja med, vad är egentligen en kränkning?

I skollagen används begreppet "kränkande behandling", i diskrimineringslagen pratar man om "trakasserier – tillsammans utgör de samlingsnamnet kränkningar. Trakasserier enligt diskrimineringslagen måste vara kopplat till vissa specifika kriterier (tex kön eller etnicitet) medan "kränkande behandling" i det avseendet är ett bredare begrepp. Gemensamt är att det är fråga om ett beteende som påverkar någons värdighet, tex våld, förolämpningar, utfrysning – betanden som avsiktligt orsakar en känsla av nerverdning hos den drabbade. Om man t ex ger en kommentar om att någon är fin i håret är det inte en kränkning. Men om vederbörande förklarar att man inte uppskattar en kommentarer om utseendet kan det röra sig om en kränkning om beteendet fortsätter. Man kan tänka sig en skala vad gäller kränkningar. Högst upp återfinns brott - i det fallet är det alltid fråga om kränkningar, tex förtal/sexuellt ofredande. Men alla kränkningar är inte brott, såsom utfrysning och liknande.

2, Vad innebär skolans utredningsskyldighet?

En sådan finns alltid när en elev upplever sig kränkt, skolan måste förutsättningslöst undersöka hur det förhåller sig och göra en rättslig värdering om det rör sig om en

kränkning. Men skolan är inget polisiärt organ, man ska inte hålla förhör, dvs ställa pressande frågor etc. Finns det misstankar om allvarligt brott är det polisen som håller regelrätta förhör och håller kriminaltekniska undersökningar. Man får ifrågasätta uppgifter även i ett samtal, men i förhör rör det sig om en skarpare form dit man kan kallas med tvång till skillnad från samtal i skolans regi.

3, Hur långt sträcker sig skolans utredningsskyldighet?

Beroende på kränkningens allvar har skolan ett mer eller mindre långtgående utredningsansvar. Vid misstankar om en allvarligare kränkning räcker det inte med att bara ställa några enkla frågor om det inträffade – man har här ett utökat tillsynsansvar. Får man indikationer på att något allvarligare har hänt får man till exempel fråga föräldrar, klasskompisar – givetvis med omdöme med tanke på sekretessreglerna. Det är vanligt att barn förnekar eller förringar det som skett, det sker en normaliseringsprocess, dvs man vill inte berätta eller ens erkänna för sig själv att man har råkat ut för en kränkning. Även om man vid utredningen inte kan komma fram till att en kränkning har ägt rum kan det krävas en ökad uppmärksamhet tiden därefter - ett utökat tillsynsansvar för skolans del uppkommer därmed även i detta fall.

4, Vad är första åtgärden vid konstaterad kränkning?

Första steget finns inte reglerad lagtext; det handlar om det pedagogiska samtalet, särskilt om det inträffade är mindre allvarligt. Man ska här försäkra sig om att eleven förstår att det var fel, det är ett samtal som syftar till att det hela inte ska upprepas. Man ska helst nå ett verkligt samförstånd med eleven. Man kan involvera föräldrar i samtalet, dessa bör informeras då det berör barnens juridiska sfär - man kan tex kalla till ett formellt möte med föräldrar/vårdnadshavare. I vissa fall får man höja uppmärksamheten så att man ser till att budskapet har gått fram. Ju allvarligare kränkningen är ju strängare krav på uppföljning – detta är mycket tydligt i praxis. Om det inte enbart räcker med samtal, dvs om det rör sig om brottsliga kränkningar eller upprepade kränkningar som inte är brottsliga - då kan det vara aktuellt att ta kontakt med socialtjänsten. Finns det behov av särskilt stöd eller finns det problem i hemmet? Sådana frågor bör man ställa sig. Kraven på skolan ökar om kränkningarna fortsätter. Skolan måste då göra mer än tidigare, det krävs skarpare frågor och åtgärder.

5, Vad krävs för att stänga av eller flytta en elev?

När samtal inte hjälper finns möjligheter till omflyttning och ytterst avstängning. Det är aktuellt att tillämpa men det är komplext om ansvarsbiten inte är helt klarlagd. Den som utsätts för kränkningar ska givetvis inte behöva byta skola. Samtidigt handlar det även om den utpekades rättssäkerhet och det är svåra avvägningar om det inte finns en utredning som gett klarhet i vad som har inträffat. Har du tydligt stöd i utredning att brott/kränkning har begåtts är det möjligt att stänga av den ansvariga eleven – beviskraven är något lägre för avstängning jämfört med fällande dom i brottsmål. Skolledningen måste själv göra en egen bedömning och inta en självständig stånd-

punkt – men givetvis måste man ha på fötterna för att stänga av en elev då det är en mycket ingripande åtgärd.

6, Vad innebär skolans samverkansansvar?

Kommunala skolor har ett samverkansansvar enligt förvaltningslagen, vilket även är en rättslig princip för privatskolor. I Socialtjänstlagen finns även en uttrycklig regel om samverkan genom orosanmälan. Vid misstanke om att ett barn far illa har man en skyldighet att anmäla detta. Om en rektor inte tar sitt ansvar är läraren själv skyldig att kontakta socialtjänsten – regeln gäller all skolpersonal, inte bara lärare. Om andra myndigheter inte gör sitt jobb blir det en moralisk fråga för den anställde om hon eller han ska polisanmäla detta. Det bästa är ofta att ringa till någon chefsperson inom socialtjänsten, någon form av dialog måste man få till stånd. Man kan lyfta det till chefsnivå men det är viktigt att man inte släpper bollen – det krävs civilkurage i rollen för att barnens hälsa och rättssäkerhet inte ska äventyras. Funkar det inte med socialtjänsten bör man istället kontakta polisen om det måste till en brådskande åtgärd.

En anmälan till socialtjänsten kan väcka aggression hos föräldrar – det krävs integritet från lärarna att stå emot detta. Enligt lagtexten ska en anmälan göras vid misstanke om att barnet far illa, men i vissa undantagsfall kan kanske en sådan anmälan göra mer skada än nytta. Ett alternativ är då att ringa socialtjänsten och be om råd och under alla omständigheter ha en pågående dialog - men det är en yrkesetisk fråga om vad som är bäst i det enskilda fallet. Har man fått tillstånd en dialog med föräldrar kanske det inte längre föreligger en oro för barnen – och då krävs ju inte heller någon orosanmälan.

7, Vad innebär skolans ansvar i förhållande till föräldrarna?

I grunden har föräldrar rätt att veta det som berör barnet så länge det inte är skadligt för barnet ifråga, t ex om det finns risk för repressalier från föräldrarnas sida.

Om en flicka exempelvis har deltagit i gymnastiken i kläder som hon inte får bära för sina föräldrar, och det där händer något som reser frågan om sexuella trakasserier eller liknande, då kan skolan överväga att inte ge hela bilden för föräldrarna. Men om vårdnadshavarna har ett legitimt intresse att få vetskap om det inträffade kan inte läraren lova tystnadsplikt till eleven. Barnets bästa är inte synonymt med barnets vilja - det kan vara det men inte nödvändigtvis. Det kan ju även vara fråga om en förälder som tycker att man ska lära sig att slå tillbaka, föräldrarnas inställning är i detta fall inte förenat med barnets bästa - vilket i sig kan föranleda en orosanmälan. Föräldrars inställning till orosanmälan är principiellt ointressant för bedömningen om en sådan ska göras eller inte.

8, Ska man polisanmäla kränkningar?

Endast i det fall då man har grundad anledning att tro att det rör sig om ett brott - du är aldrig skyldig att polisanmäla. Om det rör sig om barn under 15 år är huvudregeln tydlig: man ska inte polisanmäla. Det anses inte vara förenligt med barnets bästa om polisen ändå kommer överlämna barnet till Socialtjänsten. Här gör många skolor fel då det förekommer policys som exempelvis fastställer att alla skadegörelser inom skolan polisanmäls. Det avskräckande momentet i detta fall handlar om att man tvingas betala skadestånd istället för polisanmälan. Vad gäller barn över 15 år har man en rätt att polisanmäla men man behöver inte göra det - man måste alltid göra en lämplighetsbedömning. Det bör alltså inte vara en generell policy på en skola att polisanmäla - i det enskilda fallet kan det kanske försvåra för barnets utveckling på sikt. I vissa fall bör skolan polisanmäla, t ex när det rör sig om sexuella övergrepp eller systematisk mobbing - här är intressena större än den enskildes vilja. Markeringen är viktig. Om det pågår en polisutredning har Barn- och elevombudet uttalat att skolan inte kan släppa blicken i vardagen vad gäller de berörda individerna - skolan har här ett utvidgat tillsynsansvar som man inte kan gömma sig från.

9, Vad är skolans ansvar vid kränkningar utanför skolan?

Rättsläget är oklart. Barn - och elevombudet verkar mena att det är skolans ansvar även utanför skoltid om eleverna går på samma skola - praxis tyder dock snarare på det motsatta. I ett fall av misshandel som ägde rum nyligen utanför skolans område fanns det enligt domstolens bedömning inget lagligt stöd att stänga av den skyldige eleven eftersom det skedde på fritiden. I strikt juridisk mening förutsätter ansvar samband med verksamheten. Nätkränkningar kan rent tekniskt ske utanför skolan, men reellt följer det ju med även inom skolans väggar. Det blir lätt en verklighetsfrånvänd tillämpning att enbart hänvisa till skolans öppettider. Det är emellertid i grunden lagstiftaren som måste se till att skolan har ett tydligt mandat och ansvar i dessa frågor - ett sådant saknas idag. Det är ett rejält underbetyg till lagstiftaren att kränkningar i sociala medier inte nämns i skollagens eller diskrimineringslagens förarbeten. Man kan sammanfattningsvis säga att skolan under alla förhållanden generellt sett bör prata om värdegrunder om man märker att man inte respekterar varandra utanför skolans väggar.

Jan Melander har utvecklat en tjänst för Karnov, "Skolstödet", som syftar till att yrkesverksamma inom skolan ska få en praktiskt användbar juridisk vägledning så att man kan hitta rätt genom skoljuridikens snåriga labyrinter. Skolstödet har en pedagogisk uppdelning i olika ämnesområden så att man lätt kan hitta det man söker, och kräver inga juridiska förkunskaper. Inom respektive område finns det frågor att besvara - som är baserade på vanligt förekommande scenarier och juridiska dilemman. Användare har även möjlighet att ställa frågor som besvaras av Jan Melander.

-Det är ofta samma mönster av misstag och utmaningar som återkommer inom skolan. Min tanke med skolstödet är att medverka till en tjänst som är väldigt användarvänlig för en praktiker, du behöver inte ha några juridiska förkunskaper utan syftet är att du som användare ska få juridisk stadga - som en kompass om man så vill. Så att man förstår när det finns en situation där fri- och rättigheter kan påverkas, menar Jan Melander.

➤ TESTA KARNOV KOMMUN

Petter Svensson